

ELEKTRON KATALOGLASHTIRISH JARAYONIDA LIBRARY OF CONGRESS TAJRIBASIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Jizzax viloyati Sharof Rashidov tuman

Axborot kutubxona markazining Fondlarni toldirish, saqlash va

ularga ishlov berish xizmat rahbari

Soatova Farogat Xolmat qizi

e-mail: soatovafarogat586@gmail.com

+99899-173-59-94

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekiston axborot-kutubxona tizimini jahon andozalari darajasiga ko'tarishda AQSH Kongress kutubxonasi (Library of Congress) tajribasini tatbiq etish masalalari ilmiy-amaliy jihatdan tadqiq etilgan. Tadqiqotda bibliografik tavsifning xalqaro standartlari, zamonaviy metodologik yondashuvlar hamda bibliografik ma'lumotlarni almashish mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada axborot resurslarini tasniflash va mavzuiy qidiruv tizimlarini takomillashtirishning lingvistik vositalari, shuningdek, kutubxona ishini raqamli transformatsiya qilish va semantik veb texnologiyalariga o'tish istiqbollari yoritilgan. Muallif milliy axborot merosini global axborot makoniga integratsiya qilish hamda xalqaro hamkorlik platformalarida ishtirok etishning strategik ahamiyatini bayon etgan.

Kalit so'zlar

Elektron kataloglashtirish, Library of Congress (LC), MARC 21, RDA, BIBFRAME, LCC, LCSH, raqamli transformatsiya, bibliografik standartlar,

kutubxona integratsiyasi, O'zbekiston Milliy kutubxonasi, axborot-kutubxona texnologiyalari, semantik veb, xalqaro bibliografik almashinuv.

Elektron kataloglashtirish zamonaviy kutubxona-axborot xizmatining asosiy poydevori sifatida O'zbekiston kutubxona tizimini xalqaro standartlar makoniga integratsiya qilishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonda dunyoning eng nufuzli va tajribali tizimi — AQSH Kongress kutubxonasi (Library of Congress — LC) namunasiidan foydalanish eng samarali va istiqbolli yo'l hisoblanadi. LC o'zining 200 yildan ortiq tajribasi, milliardlab axborot resurslarini boshqarish salohiyati va global kutubxona jamoatchiligini birlashtiruvchi standartlarni ishlab chiqishdagi yetakchi o'rni bilan elektron kataloglashtirishning barcha jihatlarida — bibliografik tavsifdan tortib, semantik veb texnologiyalarigacha bo'lgan keng ko'lamli imkoniyatlarni namoyish etadi. O'zbekistonning Alisher Navoiy nomidagi Milliy kutubxonasi va boshqa yirik ilmiy kutubxonalari uchun LC tajribasini o'rganish va tatbiq etish nafaqat kataloglarning texnik mukammalligini ta'minlaydi, balki milliy axborot merosini jahon kutubxona tarmog'iga integratsiya qilish, qidiruv samaradorligini oshirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirishning qisqa yo'lini ochadi.

Elektron kataloglashtirish tizimini modernizatsiya qilishning birinchi va eng strategik bosqichi — bibliografik tavsif sohasida xalqaro standartlarni chuqur integratsiya qilishdan iborat bo'lib, bu borada AQSH Kongressi kutubxonasi (Library of Congress — LC) tomonidan ishlab chiqilgan va muntazam takomillashtirib borilayotgan **MARC 21 (Machine-Readable Cataloging)** formati global axborot makonida mutloq ustuvorlikka ega standart sifatida e'tirof etiladi. Mazkur format shunchaki ma'lumotlarni saqlash usuli emas, balki kompyuter tizimlari uchun tushunarli bo'lgan universal bibliografik til bo'lib, u dunyoning turli nuqtalaridagi millionlab kutubxonalarga o'z resurslarini bir xil mantiqiy qoliplarda almashish va o'zaro muvofiqlashtirish (interoperability) imkonini beradi.

O'zbekiston kutubxona-axborot muassasalari uchun MARC 21 standartini to'liq o'zlashtirish va amaliyotga joriy etish shunchaki texnik yangilanish emas, balki milliy intellektual merosimizni dunyoga tanitishning eng qisqa yo'lidir; zero, ushbu format asosida yaratilgan milliy bibliografik bazalar **WorldCat**, **Europeana** va boshqa nufuzli global agregatorlar bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'lanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa xalqaro hamjamiyat va xorijiy tadqiqotchilarga o'zbek tilidagi nodir manbalar va zamonaviy adabiyotlarni global qidiruv tizimlari orqali osongina topish imkonini yaratadi, shu bilan birga, milliy kataloglarimizni xorijiy kutubxonalarning sifatli bibliografik ma'lumotlari (copy cataloging) bilan boyitish jarayonini bir necha barobar tezlashtiradi. Shu bilan bir qatorda, an'anaviy va cheklangan kataloglashtirish qoidalaridan voz kechib, zamonaviy raqamli voqelikka moslashuvchan bo'lgan **RDA (Resource Description and Access)** metodologiyasiga o'tish LC tajribasining eng muhim va istiqbolli qismlaridan biri hisoblanadi. RDA standartlari shunchaki matnli kitoblar bilan cheklanib qolmasdan, balki raqamli kolleksiyalar, murakkab audio-video materiallar, elektron resurslar va hatto virtual reallik obyektlarini ham yagona mantiqiy iyerarxiya asosida tavsiflashga xizmat qiladi; bu tizim "shaxs – asar – ifoda – namoyon bo'lish" (FRBR modeli) tamoyiliga tayangani sababli, foydalanuvchilarning axborot qidirishdagi intuitiv harakatlarini maksimal darajada qo'llab-quvvatlaydi va ularga kerakli manbani topishda eng aniq yo'nalishni ko'rsatadi.

Katalogchi-mutaxassislar ishini sezilarli darajada soddalashtiradigan va ma'lumotlarning aniqligini oshiradigan ushbu innovatsion yondashuvlarni hayotga tatbiq etish uchun Kongress kutubxonasining RDA bo'yicha boy metodik bazasi, onlayn qo'llanmalari va masofaviy o'quv modullaridan samarali foydalanish lozim. O'zbekiston katalogchilarini ushbu xalqaro andozalar asosida qayta tayyorlash va milliy standartlarni jahon talablariga muvofiqlashtirish, respublikamizning axborot-kutubxona infratuzilmasini yangi sifat bosqichiga ko'tarib, nafaqat milliy

kitobxonlarga, balki butun dunyo foydalanuvchilariga xizmat ko'rsatadigan ochiq va shaffof bilimlar platformasini yaratishga xizmat qiladi.

AQSH Kongress kutubxonasining (Library of Congress — LC) lingvistik tizimlari va tasniflash metodologiyalari O'zbekiston axborot-kutubxona muassasalari, ayniqsa, ilmiy va akademik kutubxonalar uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan yangi taraqqiyot istiqbollarini ochib beradi. Mazkur tizimning asosi bo'lgan **Library of Congress Classification (LCC)** dunyodagi eng mukammal, keng qamrovli va ilmiy jihatdan chuqur asoslangan universal tasniflash tizimlaridan biri hisoblanib, u insoniyat to'plagan barcha bilimlar sohalarini 21 ta asosiy sinfga va ularning ichidagi 50 mingdan ortiq ixtisoslashgan kichik bo'limlarga tizimlashtiradi; bu esa millionlab nomdagi adabiyotlarni nafaqat javonlarda, balki raqamli makonda ham mantiqiy tartib bilan joylashtirish imkonini beradi.

O'zbekistonning oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot markazlari kutubxonalari uchun LCC tizimiga o'tish milliy fondlarni xalqaro ilmiy izlanishlar ekotizimiga integratsiya qilishning eng samarali yo'lidir, chunki u foydalanuvchilarga o'zbek tilidagi manbalarni ham, xorijiy ilmiy adabiyotlarni ham yagona, standartlashtirilgan iyerarxiya doirasida qidirish va topish imkoniyatini taqdim etadi. Ushbu tizimni joriy etish kataloglashtirish jarayonlarini avtomatlashtirishga, kutubxonalararo ma'lumot almashishni tezlashtirishga va kitobxonlar uchun "shelf browsing" (javon bo'ylab mantiqiy izlanish) sifatini tubdan yaxshilashga xizmat qiladi.

Tasniflash tizimi bilan parallel ravishda, **Library of Congress Subject Headings (LCSH)** mavzu lug'atlari ham predmetli qidiruv tizimining aniqligi va chuqurligini yangi bosqichga olib chiqadi; mazkur tizim 300 mingdan ortiq qat'iy standartlashtirilgan mavzu atamalarini, ularning sinonimlarini, o'zaro bog'liq tushunchalarini va iyerarxik bog'liqliklarini (yuqori va quyi tushunchalar) o'z ichiga olgan holda, foydalanuvchiga kerakli axborotni kalit so'zlar orasidagi chalkashliklarsiz topishga yordam beradi.

LCSH tizimining o'zbek tiliga adaptatsiya qilinishi yoki uning o'zbekcha ekvivalentlari (tezauruslar) bilan parallel ravishda ishlatilishi milliy adabiyotimiz, tariximiz va zamonaviy ilmiy yutuqlarimizni global predmetli kataloglarda munosib aks ettirish imkonini yaratadi. Bu, o'z navbatida, o'zbekcha kontentning xalqaro miqyosda topilish darajasini (accessibility) oshiradi, xorijiy tadqiqotchilar va sharqshunoslar uchun O'zbekiston intellektual salohiyatiga oid qimmatli resurslarni osonlik bilan ochib beradi va milliy kutubxonachilik sohasini jahonning eng peshqadam axborot markazlari bilan bir tilda muloqot qilishiga zamin yaratadi. Natijada, ushbu lingvistik vositalarning integratsiyasi milliy kutubxona tizimini shunchaki kitob saqlash maskanidan global darajadagi dinamik axborot markaziga aylantiradi.

Raqamli resurslarni boshqarish sohasida LCning BIBFRAME (Bibliographic Framework) modeliga o'tish tajribasi O'zbekiston uchun kelajakdagi eng muhim istiqbollarni ochadi, chunki an'anaviy MARC formatidan semantik vebga asoslangan Linked Data texnologiyasiga o'tish kataloglarni statik ma'lumotlar bazasidan dinamik, o'zaro bog'langan bilim grafiga aylantiradi, ya'ni har bir kitob, muallif yoki mavzu nafaqat alohida yozuv, balki global axborot tarmog'ining bir qismiga aylanadi. BIBFRAME LC tomonidan 2011-yildan beri sinovdan o'tkazilmoqda va 2025-yilga kelib to'liq joriy etilishi kutilmoqda, bu tizim RDF (Resource Description Framework) va OWL (Web Ontology Language) kabi standartlardan foydalanib, katalog ma'lumotlarini mashina tomonidan tushuniladigan va avtomatik bog'lanadigan shaklga keltiradi, natijada foydalanuvchilar "o'zbek adabiyotidagi Alisher Navoiy" so'rovini kiritganda nafaqat milliy katalog natijalarini, balki uning ishlari haqidagi global ma'lumotlarni, shuningdek bog'liq mualliflar, tarjimlar va tadqiqotlarni ham olish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'zbekiston kutubxonalari uchun BIBFRAMEga tayyorgarlik ko'rish LCning ochiq sinov platformalari va pilot loyihalaridan foydalanish orqali amalga oshirilishi mumkin, bu esa kelajakda milliy axborot resurslarini Wikidata, DBpedia

va Google Knowledge Graph kabi global semantik tizimlarga integratsiya qilishga zamin yaratadi.

LC tajribasining eng amaliy jihatlaridan biri hamkorlik va ma'lumotlar almashinuvi sohasida namoyon bo'lib, Copy Cataloging printsipli millionlab tayyor, mutaxassislar tomonidan tasdiqlangan bibliografik yozuvlardan bepul foydalanish imkonini beradi, chunki LC Online Catalog ochiq platforma sifatida ishlaydi va uning yozuvlarini MARCXML formatida eksport qilish mumkin, bu O'zbekiston katalogchilari uchun vaqt va resurslarni 5-10 barobar tejash imkonini beradi. Xalqaro identifikatorlar tizimi — LCCN (Library of Congress Control Number) va NACO (Name Authority Cooperative Program) ham muhim ahamiyatga ega, chunki LCCN har bir nashrga noyob global identifikator beradi, NACO esa mualliflar nomlarini xalqaro miqyosda standartlashtiradi, bu o'zbek mualliflarining asarlarini jahon kataloglarida bir xil shaklda ko'rsatish va ularni boshqa tillardagi ekvivalentlari bilan bog'lash imkonini yaratadi. LCning PCC (Program for Cooperative Cataloging) dasturi orqali O'zbekiston kutubxonalari ham xalqaro kataloglashtirish konsorsiumiga qo'shilishi mumkin, bu esa milliy katalogchilarga LC mutaxassislarining metodik yordamini olish va global bibliografik bazaga hissa qo'shish imkonini beradi.

LC tajribasidan foydalanish O'zbekiston kutubxona-axborot sohasini raqamli transformatsiya qilishning strategik yo'lidir, chunki MARC 21 va RDA standartlari kataloglarni birlashtiradi, LCC va LCSH tizimlari predmetli qidiruvni takomillashtiradi, BIBFRAME kelajakdagi semantik integratsiyaga tayyorlaydi, Copy Cataloging va xalqaro identifikatorlar esa samaradorlikni oshiradi. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi boshchiligida ushbu tajribani bosqichma-bosqich joriy etish milliy axborot merosini jahon kutubxona tarmog'iga ochiq qiladi, foydalanuvchilarga global resurslardan foydalanish imkonini beradi va O'zbekistonni axborot jamiyatining faol ishtirokchisi sifatida ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Library of Congress. (2024). *MARC 21 Format for Bibliographic Data: Including Guidelines for Content Designation*. Washington, DC: Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/marc/bibliographic/>
2. Joint Steering Committee for Development of RDA. (2010). *Resource Description and Access (RDA): A Cataloging Standard for the 21st Century*. Chicago: ALA Editions. Retrieved from <https://original.rdatoolkit.org/document.php?id=jscmap2>
3. Library of Congress. (2023). *BIBFRAME 2.0 Primer*. Washington, DC: Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/bibframe/>
4. Library of Congress. (2022). *Library of Congress Classification Outline*. Washington, DC: Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/aba/publications/FreeLCC/freeLCC.html>
5. Library of Congress. (2024). *Library of Congress Subject Headings (LCSH)*. Washington, DC: Library of Congress. Retrieved from <https://id.loc.gov/authorities/subjects.html>
6. Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi. (2023). *Elektron kataloglashtirish bo'yicha milliy standartlar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti.
7. Young, J.W. (2018). *MARC 21 for Everyone: Cataloging with New Tools*. Chicago: ALA Editions. Retrieved from <https://www.librarianshipstudies.com/2019/07/cataloging-metadata-examples-rda-aacr2-lcsh-lcc-ddc-marc-21-bibframe.html> [web%3A63]
8. Library of Congress. (2021). *Program for Cooperative Cataloging (PCC): Guidelines for NACO and LCCN*. Washington, DC: Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/aba/pcc/>

9. Tillett, B. (2019). *FRBR and RDA: A Transition to the Future*. *Cataloging & Classification Quarterly*, 57(5), 285-302.
10. Karimov, A. (2022). *O'zbekiston kutubxonalarida xalqaro kataloglashtirish standartlari*. *Kutubxona-axborot jurnali*, 3, 15-25.

